

ДАВЛАТ МОЛИЯВИЙ НАЗОРАТИ ВА УНИНГ МАЗМУНИ

Турабов Баходир Тўхтамишович

Давлат бошқарув академияси тадқиқотчиси

Аннотация. Мақолада Давлат молиявий назорати ва унинг мазмун-моҳияти масалалари бўйича муҳокама амалга оширилган, шунингдек, унинг моҳияти, вазифалари ва молиявий назорат усуллари муҳокама қилинган ва хулоса ҳамда таклифлар шакллантирилган.

Калит сўзлар: бухгалтерия, молиявий назорат, ички назорат, аудит, ваколатли шахс, давлат сектори, давлат маблағлари

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ФИНАНСОВЫЙ КОНТРОЛЬ И ЕГО СОДЕРЖАНИЕ

Турабов Баходир Тохтамышович

Научный сотрудник Академии государственного управления

Аннотация. В статье проведена дискуссия по вопросам государственного финансового контроля и его сущности, а также рассмотрены его сущность, задачи и методы финансового контроля, сформулированы выводы и предложения.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, финансовый контроль, внутренний контроль, аудит, уполномоченное лицо, государственный сектор, государственные средства.

STATE FINANCIAL CONTROL AND ITS ESSENCE

Turabov Bakhodir Tokhtamishovich

Researcher of the Academy of Public Administration

Abstract. In the article, a discussion was carried out on the issues of State financial control and its content, as well as its nature, tasks and methods of financial control were discussed, and conclusions and proposals were formulated.

Key words: accounting, financial control, internal control, audit, authorized person, public sector, public funds

Кириш.

Давлат молиявий назорати давлат маблағларини бошқаришда шаффофлик, ҳисобдорлик ва самарадорликни таъминлашда муҳим роль ўйнайди. Молиявий операцияларни мониторинг қилиш ва баҳолаш орқали у ҳукуматларга давлат ресурсларини ҳимоя қилиш ва фискал интизомни сақлашга ёрдам беради.

Давлат молиявий назорати давлат секторидаги молиявий фаолиятни тартибга солиш ва назорат қилиш учун ҳукумат томонидан ўрнатилган сиёсат, тартиб ва механизмлар тизимини англатади. У давлат маблағларини тўғри йиғиш, тақсимлаш ва улардан фойдаланиш, шунингдек, қонунчилик ва меъёрий-ҳуқуқий базага риоя қилишни таъминлашга қаратилган турли жараёнлар ва воситаларни ўз ичига олади.

Давлат молиявий назорати нафақат бюджетларнинг даромад қисмини шакллантириш жараёнини, балки уларнинг харажат қисмини ҳам қамраб олади, чунки давлат дастурларини амалга ошириш, жорий ва капитал харажатларни молиялаштириш, маҳаллий бюджетларга қўшимча маблағлар билан таъминлаш жараёнида назоратни амалга ошириши шарт.

Асосий эътибор ресурс салоҳиятини сафарбар этишнинг ўз вақтида ва тўлиқлигига, давлат молия тизимининг иқтисодий муносабатларининг барча даражаларида тушумларнинг ўз вақтида ва тўлиқлигига ҳамда харажатларнинг самарадорлигига ҳамда бухгалтерия ҳисобига риоя этилишига қаратилади. Шу билан бирга, хўжалик юритувчи субъектлар ва унинг таркибий бўлинмаларининг ички молиявий назорати тизими кўп жиҳатдан давлат молиявий назорати доирасидан чиқиб кетади, чунки молиявий-хўжалик фаолияти натижаси инвестициялар самарадорлигини оширади.

Асосийси, давлат молиявий назорати давлат молиясини бошқаришнинг шаффофлиги, ҳисобдорлиги ва самарадорлигини оширишга қаратилган. У молиявий аудит, ички назорат, самарадорликни баҳолаш ва рискларни бошқариш каби фаолиятни ўз ичига олади, буларнинг барчаси молиявий интизомни сақлаш ва молиявий қонунбузарликларнинг олдини олишга ёрдам беради.

Адабиётлар шарҳи.

Бу борада тадқиқотчиларнинг илмий изланишларига мурожаат қилсак, унинг мазмун-моҳияти батафсил намоён бўлади. “Назорат -бу мониторинг тизими. Бошқариладиган объект фаолиятини таққослаш, текшириш ва таҳлил қилиш, бошқарув циклининг бир шакли сифатида қабул қилинган ёки қабул қилинган бошқарув қарорларининг асослилиги ва самарадорлигини баҳолаш, ушбу қарорларни амалга оширишнинг оғиш (дифференциация) даражасини аниқлаш учун реал натижаларнинг белгиланган параметрлари ва меъёрий кўрсатмалар, шунингдек бошқарув қарорларини қабул қилиш учун” (De Koning, 1999).

Ҳозирги вақтда давлат молиявий назорати тизимини қуришнинг назарий асослари ноаниқ бўлиб, унинг ахборот ва инновацион технологияларни ривожлантиришдан келиб чиқадиган янги шакллари ҳисобга олмайди. Бу эса ҳар бир назорат шаклининг умумий тизимда жойлашишини аниқлашнинг муаммоли масалаларига олиб келади. Давлатнинг молия-бюджет сиёсатини амалга оширишда ҳамда унинг молиявий барқарорлигини таъминлашда молиявий назорат ажралмас ўринни эгаллайди, бу давлат назорати чора-тадбирларини амалга ошириш, ички аудитни ташкил этиш ва бюджет маблағларини оптимал бошқаришни таъминлаш бўйича текшириш тизими ҳисобланади ва давлат мулки қонунийлик ва самарадорлик, тежамкорлик, унумдорлик ва ошкоралик тамойилларига асосланади (Bardash, Baraniuk, 2016).

Назорат қуйидаги хусусиятлар билан тавсифланади:

- 1) у махсус белгиланган, ваколатли шахслар томонидан амалга оширилади;
- 2) бўйсунуш муносабатлари доирасида амалга оширилади;
- 3) белгиланган усулда белгиланган тартиб, изчил, тартибга солинадиган ҳаракатлар мажмуи;
- 4) назорат қилинадиган объектга нисбатан белгиланган ўтказиш қоидаларига ва назорат қилинадиган объект томонидан риоя қилиш даражасини белгилашга қаратилган;
- 5) айбдор шахсларни жавобгарликка тортиш масаласи қўзғатилишига олиб келиши мумкин (Gryaznova, Markina, 2014).

Мнич ва бошқалар (2009) ўз тадқиқотларида қуйидагича фикрларни билдириб ўтишган, яъни: “назорат остида ваколатли шахсларнинг тартибга солинадиган фаолиятини тушуниш керак, бу назорат қилинадиган субъектнинг назорат объектига нисбатан хулқ-атвор қоидаларига қанчалик риоя қилишини аниқлаш бўйича ҳаракатларнинг маълум бир кетма-кетлиги бўлиб, натижада айбдор шахсларни жавобгарликка тортувчи ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишга олиб келиши мумкин”.

Жамоатчилик назорати - бу ҳокимият ва маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг ваколатли органларининг ҳуқуқий нормалар билан тартибга солинадиган фаолияти, муайян назорат субъектларининг муайян объектга нисбатан меъёрий ва индивидуал ҳужжатларга мувофиқлигини текшириш учун тартибга солувчи даражада белгиланган тартиб бўлган назорат тури, шу жумладан молиявий назорат (Zubarev, 2017).

Айрим олимлар ва бошқалар молиявий назоратни ўрта, жорий (оператив) ва кейинги (ретроспектив, яқуний)га ажратадилар (Glushchenko, Khmel'kov, 2016).

Хўжалик молиявий назорати (хўжалик юритувчи субъектнинг мулкдори ёки бошқарув органининг назорати) мулкдорнинг органлари (бошқарув органи) - бўлинмалари, уларнинг молия-хўжалик хизматлари орқали мулкдор (бошқарув органи) томонидан белгиланган

доирада ва / ёки томонидан амалга оширилади ёки аудиторлик ташкилотларини (аудиторларни) жалб қилиш орқали қонун ҳужжатларига мувофиқ аудиторлик фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқини беради (Bystryakov, 2017).

Белобжетский (2011) фикрича "молиявий-хўжалик назорати - бу корхоналар, бирлашмалар, муассасалар, ташкилотлар ва моддий ишлаб чиқариш соҳаларининг молиявий-хўжалик фаолиятини назорат қилиш функциялари юкланган давлат ва жамоат органлари фаолиятининг иқтисодий самарадорлигини объектив баҳолаш. Ишлаб чиқариш ва давлат бюджети даромадлари самарадорлигини оширишнинг хўжалик ичидаги имкониятларини аниқлаш мақсадида хўжалик-молиявий муомалаларнинг ишлаб чиқариш, қонунийлиги, тўғрилиги ва мақсадга мувофиқлиги, социалистик мулкка риоя этилишидир".

Бровкина (2010) "Молиявий назорат органларининг вазифаси, биринчи навбатда, давлат қонунлари ва Президент фармонлари ижросининг қонунийлиги, тўғри ва мақсадга мувофиқлигини, давлат томонидан ажратилаётган бюджет маблағларининг йўналтирилганлигини, ҳукумат ва унинг органлари фаолияти самарадорлигини, самарадорлигини текширишга қаратилиши керак ва барча даражадаги давлат маблағларини тежамкорлик билан сарфлаш молиявий ва моддий ресурсларни бошқариш. Назоратнинг вазифаси оғишларнинг рухсат этилган меъёрларини тўғри белгилашдан иборат бўлиб, бошқа барча оғишларни тузатиш ва бартараф этиш зарур" деб таъкидлаган.

Ваҳобов ва Маликовлар (2008) "барча хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий фаолиятини назорат қилиш" деб ҳисоблайдилар. (Давлат, корхона ва ташкилотлар) турли даражадаги қонун чиқарувчи ва ижро этувчи ҳокимият органлари, шунингдек, махсус ташкил этилган институтлар томонидан амалга ошириладиган молиявий назорат деб аталади. Бу назорат, энг аввало, маблағларни шакллантириш ва улардан фойдаланиш жараёнида молия-хўжалик қонунчилигига риоя этилишини, молиявий-хўжалик операцияларининг самарадорлигини баҳолашни ҳамда сарфланган харажатларнинг мақсадга мувофиқлигини назорат қилишни ўз ичига олади. Бошқача қилиб айтадиган бўлсак, назорат фақат маълум бир молиявий ҳаракатнинг содир бўлишини баҳолашни ўз ичига олганлиги билан чекланмайди, балки ўзига хос таҳлилий йўналишга эга".

Молиявий назорат -бу уларнинг фаолиятини таҳлил қилувчи масъул органларнинг фаолияти. самарадорлигини ошириш, фаолият кўрсатаётган тадбиркорлик субъектларининг молиявий айланмасини белгиланган қонун ҳужжатлари доирасида таъминлаш ва уларни янада такомиллаштириш бўйича аниқ мақсадга йўналтирилган таклифлар ишлаб чиқиш (Sholdarov, Navruzova, 2023).

Олимларнинг таъкидлашича, давлат молиявий назорати ўзига хос лакмус тести бўлиб, унинг ёрдамида ҳар қандай соҳада фаолиятни бошлаш учун зарур бўлган шаклланиш босқичидан бошлаб ресурслар ҳаракатининг бутун жараёни аниқ намоён бўлади, жамоат ҳаёти ва бу фаолият натижаларини олиш билан яқунланади (Косова, Шевченко, 2019).

Шу билан бирга, алоҳида тадқиқотчилар ижтимоий жараёнларни бошқариш тизимининг элементи сифатида умумий назорат тизимида молиявий назоратга алоҳида аҳамият беришади, бу унинг ўзига хос хусусияти билан белгиланади ва бу энг аниқ ифодаланган назорат функциясида намоён бўлади. Ҳар қандай соҳада ишлаб чиқариш ва хўжалик фаолиятининг ўзига хос томони бўлиб, молиявий назоратни ҳар томонлама ва кенг қамровли қилади (Льченко, 2018).

Молиявий назорат иқтисодий муносабатлар субъектларининг молиявий ҳуқуқларини ҳимоя қилишга ижтимоий йўналтирилганлигини кучайтиради ва давлат молиявий назоратининг қўшимча элементар устоз тузилмаларининг бозор шаклланиши тадқиқотимизнинг истиқболлари ва долзарблигини белгилайди (Сергий, 2019).

Давлат молиявий назоратининг асосий принципи, уни амалга оширишнинг кўплаб илмий ва амалий вазифаларига қарамай, тегишли давлат бошқаруви фаолиятини амалга ошириш воситаларининг мезонларининг хилма-хиллигидир (Lyubtseva, Kuznetsova, 2020).

Козенко (2006) "давлат молиявий назоратини давлат бошқарувининг энг муҳим функцияси деб ҳисоблайди, у молиявий ресурсларни, шунингдек бошқа давлат мулкни бошқаришнинг қонунийлиги, мақсадга мувофиқлиги ва самарадорлигининг қабул қилинган меъёрларидан четга чиқишларни аниқлашга қаратилган ва бундай оғишлар мавжуд бўлганда - тегишли тузатиш чораларини ўз вақтида қабул қилишда" деб моҳиятини очиб беради.

Давлат молиявий назорати барча таркибий қисмлари билан амалий жиҳатдан ҳар қандай бошқарув даражасида молиявий ресурсларни шакллантириш ва улардан фойдаланиш жараёнларининг қонунийлиги, мақсадга мувофиқлиги, оқилоналиги ва самарадорлигини мониторинг қилиш ва текширишнинг кўп қиррали тизими сифатида кўриб чиқилиши керак. Бу қабул қилинган бошқарув қарорларининг самарадорлигини баҳолаш ва шу асосда иқтисодий тараққиётга эришишдир (Lyubtseva, Kuznetsova, 2020). Тўлиқлик ва яхлитлик учун у давлат мулкидан фойдаланиш устидан назорат билан тўлдирилиши керак (Kozenko, Fedotova, 2006).

Шуни таъкидлаш керакки, адабиётларда назоратнинг моҳиятини аниқлашнинг яна бир йўналиши кенг ёритилган бўлиб, бу назоратнинг моҳияти “иқтисодий ва молиявий қонун ҳужжатларига риоя этилишини мунтазам текшириш, тегишли ҳуқуқбузарликларни аниқлаш”дан иборат эканлигига асосланади.

Бу позиция назоратнинг моҳияти тўғрисидаги ҳуқуқий концепцияга зиддир, чунки у уни фақат қонунийликни таъминлаш, ҳуқуқий нормаларга риоя этилишини текшириш усулига қисқартиради. Бундай тор талқин билан рози бўлиш қийин. Қонунлар ва меъёрий ҳужжатларга риоя қилишнинг барча аҳамиятига қарамай, назоратнинг моҳиятини фақат шу билан қисқартириб бўлмайди. Ахир, ресурслардан янада оқилона фойдаланишга назоратнинг фаол таъсиридан, турли бошқарув бўлинмаларининг оптимал ишлаши учун тўсиқларни бартараф этишдан иборат бўлган фикр-мулоҳазалар мавжуд. Дадашев (2015) замонавий халқаро назария ва амалиёт назорат тушунчасини турлича талқин қилади деб тўғри таъкидлайди. Назорат ҳаракатлари жараёнида назорат қилувчи органлар ёки жисмоний шахслар нафақат меъёрдан четга чиқиш фактини аниқлашлари, балки бузилишларнинг моҳиятини таҳлил қилишлари ва тизимнинг алоҳида қисмларида ва тизимдаги назорат оғишлари ўртасидаги муносабатларни аниқлашлари керак. Текширув натижалари қонунбузарлик сабаблари ва унинг иқтисодиётнинг давлат ва хусусий секторлари манфаатларини қондириш учун оқибатлари тўғрисида хулоса чиқариш учун фойдаланилади.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Олиб борилган тадқиқотлар асосида давлат молиявий назоратининг моҳиятини қуйидаги 1-жадвалда келтириб ўтганмиз.

1-жавдал

Давлат молиявий назоратининг моҳияти¹²⁴

НОМИ	МОҲИАТИ
Мувофиқликни таъминлаш	Давлат молиявий назорати молиявий операциялар ва операцияларнинг амалдаги қонунлар, қоидалар ва бюджет қоидаларига мувофиқлигини таъминлаш учун кўрсатмалар ва тартибларни белгилайди. Бу масъулият ва шаффофликни таъминлаш орқали давлат маблағларини нотўғри ишлатиш ёки ўзлаштиришнинг олдини олишга ёрдам беради.
Фирибгарлик ва коррупцияни аниқлаш ва олдини олиш	Мунтазам аудит ўтказиш ва мустаҳкам ички назорат тизимларини жорий этиш орқали давлат молиявий назорати давлат секторидаги фирибгарлик ва коррупцияни аниқлайди ва олдини олади. Бу қоидабузарликлар, номувофиқликлар ва потенциал хавфларни аниқлашга ёрдам беради ва шу билан давлат ресурсларини ҳимоя қилади.
Ресурсларни тақсимлашни оптималлаштириш	Давлат молиявий назорати ресурсларни самарали тақсимлашда ҳал қилувчи роль ўйнайди. Давлат дастурлари ва лойиҳалари самарадорлиги ва самарадорлигини баҳолаш орқали у ресурслардан яхшироқ фойдаланиш мумкин бўлган соҳаларни аниқлашга ёрдам беради, бу эса хизматлар кўрсатишни яхшилаш ва иқтисодий самарадорликка олиб келади.
Ошқоралик ва ҳисобдорликни ошириш	Давлат молиявий назорати молиявий операциялар ва ёзувлар шаффоф ва жамоатчилик учун очиқ бўлишини таъминлайди. Бу давлат мансабдор шахсларини ўз молиявий қарорлари ва хатти-ҳаракатлари учун жавобгарликка тортиш орқали масъулиятни оширишга ёрдам беради, аҳолининг ҳукуматнинг давлат маблағларини бошқаришига ишончини оширади.
Самарали бошқарувни ривожлантириш	Самарали давлат молиявий назорати яхши бошқарувнинг муҳим таркибий қисмидир. У демократик институтларни мустаҳкамлайди, қонун устуворлигини таъминлайди ва молиявий бошқарувни масъулият билан таъминлайди. Бу мамлакат иқтисодиётининг ҳар томонлама ривожланиши ва барқарорлигига ҳисса қўшади.

¹²⁴ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

Жадвал маълумотларига қарайдиган бўлсак, давлат молиявий назорати давлат секторининг молиявий фаолиятини назорат қилиш ва тартибга солиш учун ҳукуматлар томонидан қўлланиладиган механизмлар ва амалиётларни ўз ичига олади. Мувофиқликни таъминлаш, молиявий қонунбузарликларни аниқлаш ва олдини олиш, ресурсларни тақсимлашни оптималлаштириш, шаффофлик ва жавобгарликни ошириш орқали у фискал масъулият ва самарали бошқарувни рағбатлантиришда ҳал қилувчи роль ўйнайди.

1-расм. Давлат молиявий назоратининг вазифалари.

1-расмда давлат молиявий назоратининг моҳиятидан келиб чиқиб, вазифлари келтирилган. Давлат молиявий назорати молиявий операцияларнинг очиқ ва белгиланган тартибларга мувофиқ амалга оширилишини таъминлаш орқали шаффофликни таъминлайди. Бу давлат амалдорларини молиявий қарорлари ва хатти-ҳаракатлари учун жавобгарликка тортади, коррупция, фирибгарлик ва нотўғри бошқарув хавфини камайтиради.

Молиявий операцияларни баҳолаш орқали давлат молиявий назорати самарасизликларни аниқлаш ва такомиллаштириш бўйича чора-тадбирларни тавсия этишга қаратилган. Бу жараёнларни тартибга солиш, беҳуда сарф-харажатларни бартараф этиш ва ресурсларни тақсимлашни оптималлаштиришга ёрдам беради, бу эса давлат хизматларини янада самаралироқ кўрсатишга олиб келади.

Давлат молиявий назорати давлат молиясини бошқаришни тартибга солувчи қонунчилик ва меъёрий-ҳуқуқий базага риоя этилишини таъминлайди. У молиявий операцияларнинг бюджет қоидаларига, фискал интизомга ва бошқа тегишли қонунларга мувофиқлигини текширади ва шу билан қонун устуворлигини таъминлайди.

Давлат молиявий назорати давлат харажатлари билан боғлиқ молиявий рискларни баҳолайди ва уларни юмшатиш чораларини тавсия қилади. Бу заиф томонларни аниқлаш, молиявий маълумотларнинг ишончилигини баҳолаш ва молиявий йўқотишлар ва ўзлаштиришнинг олдини олиш учун ички назорат механизмларини жорий этишга ёрдам беради.

Молиявий назорат усуллари хусусида ҳам алоҳида тўхталиб ўтишимиз лозим. Дадашев (2015) молиявий назорат усуллари деганда тадбиркорлик субъекти фаолиятининг қонунийлиги, ишончилиги ва мақсадга мувофиқлигини текшириш усуллари йиғиндисини тушунади. Унинг назорат усуллари рўйхатига инвентаризация, хўжалик фаолиятини таҳлил қилиш, экспертиза, қайта кўриб чиқиш ва текшириш киради. Аммо шуни тан олишимиз керакки, тадқиқотчиларнинг аксарияти экстремал, қарама-қарши илмий ёндашувлар тарафдори эмас. Ушбу муаммони ҳал қилишда уларнинг позицияси анча мўътадил кўринади ва унинг моҳияти шундан иборатки, молиявий назоратнинг хусусиятларини тавсифлаш учун уни амалга оширишнинг маълум шакллари ва усуллари аниқлаш мақсадга мувофиқдир (Courtney, 2011).

Бундай ҳолда, ушбу тоифаларни бошқача талқин қилишга рухсат берилади. Шундай қилиб, ушбу илмий ёндашув доирасида баъзи муаллифлар давлат молиявий назорати шакли бевосита унинг мазмунини ифодалаш усули ва мазмундаги ўзгаришлар билан ўзгартириладиган ички ташкилот билан боғлиқ деб ҳисоблашади. Шу билан бирга, шакл ўзгарган таркибга қанчалик мос келишига қараб, таркибга фаол таъсир қилади, унинг ривожланишини қўллайди (Dixit, Pindyck, 2017).

Шундай қилиб, ушбу нуқтаи назар тарафдорларининг фикрича, давлат молиявий назорати шакллари молиявий назорат функцияларини бажаришга қаратилган аниқ ҳаракатларни аниқ ифодалаш ва ташкил этиш усуллари дидир. Масалан, Юдинанинг (2012) таъкидлашича, «шакл» тоифаси бир маънода бошқарувнинг мазмунини - унинг ҳаракатланувчи, динамик қисмини, объектнинг бошқарув ҳаракатлари доирасининг алоҳида жиҳатини (кенг ёки тор) ҳам, унинг барқарор бўлган ички томонларини ҳам ифодалайди.

2-расм. Давлат молиявий назорати усуллари.

2-расмда давлат молиявий назоратининг усуллари келтирилган ва амалиётда кенг қўлланиб келинмоқда. Хусусан, аудит тўғрилиги, тўлиқлиги ва мувофиқлигини таъминлаш учун молиявий ҳисоботлар, ҳисоботлар ва операцияларни мустақил текширишни ўз ичига олади. У молиявий операцияларни объектив баҳолашни таъминлайди ва ҳар қандай қоидабузарликлар ёки номувофиқликларни аниқлайди.

Давлат молиявий назорати давлат органларида мустаҳкам ички назорат механизмларини ўрнатишга урғу беради. Бу фирибгарлик ва нотўғри бошқарувнинг олдини олиш учун вазифаларни ажратиш, тегишли рухсат бериш ва ҳужжатларни расмийлаштириш, мунтазам мониторинг ва ички аудитларни ўз ичига олади.

Давлат молиявий назорати, шунингдек, давлат дастурлари ва лойиҳалари самарадорлигини баҳолашга қаратилган. У ажратилган ресурслар мўлжалланган натижаларга эришадими ёки йўқми ва улар пул қийматини ифодалайдими ёки йўқлигини баҳолайди.

Давлат молиявий назоратининг мақсадлари кўп қиррали бўлиб, давлат сектори доирасидаги молиявий бошқарувнинг турли жиҳатларини қамраб олади (2-жадвал).

2-жадвалда давлат молиявий назоратининг мақсадлари келтирилган бўлиб, уларнинг мазмуни билан бирма-бир танишиб чиқамиз. Давлат молиявий назорати қонунлар, қоидалар ва молиявий сиёсатларга риоя қилишни таъминлашга қаратилган. У молиявий операциялар ва операцияларни белгиланган асослар, бюджетлар ва кўрсатмаларга мувофиқ амалга оширилишини таъминлайди.

Давлат молиявий назорати давлат мансабдор шахслари ва ташкилотларини ўзларининг молиявий қарорлари ва ҳаракатлари учун жавобгарликка тортади. У давлат маблағларидан фойдаланишда шаффофлик ва ҳалолликни ошириш, коррупция, фирибгарлик ва нотўғри бошқарув хавфини минималлаштиришга қаратилган.

Давлат молиявий назоратининг мақсадлари

Мувофиқликни таъминлаш	Шаффофликни ошириш
Ҳисобдорликни рағбатлантириш	Самарадорликни баҳолаш
Давлат маблағларини ҳимоя қилиш	Молиявий рискларни бошқариш
Ресурсларни тақсимлашни оптималлаштириш	Иқтисодий барқарорликка қўмаклашиш

Муҳим мақсад давлат маблағларини ўзлаштириш, ўзлаштириш ва исрофгарчиликдан ҳимоя қилишдир. Давлат молиявий назорати давлат ресурсларидан самарали ва самарали фойдаланишни таъминловчи молиявий қонунбузарликларни аниқлаш ва олдини олиш механизмларини белгилайди.

Давлат молиявий назорати молиявий маълумотларнинг манфаатдор томонлар, жумладан, жамоатчилик учун очиқ ва тушунарли бўлишини таъминлаш орқали шаффофликни таъминлайди. У молиявий ҳисоботлар, бюджетлар ва бошқа тегишли маълумотларни ошкор қилишни ўз ичига олади, бу эса аҳолининг ҳукумат молиявий бошқарувига бўлган ишончи ва ишончини кучайтиради. Яна бир мақсад давлат ресурсларини тақсимлашни оптималлаштиришдир. Давлат молиявий назорати самарасизликларни аниқлаш, беҳуда сарф-харажатларни бартараф этиш, маблағларнинг максимал қиймат ва таъсир кўрсатадиган устувор йўналишлар ва дастурларга ажратилишини таъминлашга қаратилган.

Давлат молиявий назорати давлат дастурлари ва лойиҳалари самарадорлиги ва натижаларини баҳолашни ўз ичига олади. У ажратилган ресурслардан самарали фойдаланиладими ёки йўқми, керакли натижалар ва мақсадларга эришиладими ёки йўқлигини текширади, агар керак бўлса, хабардор қарорлар қабул қилиш ва ресурсларни қайта тақсимлаш имконини беради. Давлат молиявий назорати давлат харажатлари билан боғлиқ молиявий рискларни аниқлаш ва бошқаришга қаратилган. У рискларни камайтириш ва молиявий йўқотишларнинг олдини олиш учун рискларни бошқариш стратегияларини, ички назорат механизмларини ва аудит протсedurаларини амалга оширишни ўз ичига олади.

Давлат молиявий назорати фискал интизом ва макроиқтисодий барқарорликни сақлашга ёрдам беради. Бу бюджет номутаносибликларининг олдини олишга ёрдам беради, давлат қарзини барқарор бошқаришни таъминлайди, молиявий режалаштириш ва прогнозлашни қўллаб-қувватлайди. Ушбу мақсадлар биргаликда давлат молиясини бошқариш самарадорлигини, шаффофлигини ва ҳисобдорлигини оширишга, пировардида самарали бошқарув ва барқарор ривожланишга ёрдам беришга қаратилган.

Хулоса ва таклифлар.

Ўзбекистонда давлат молиявий назорати соҳасини ўрганиш бир неча сабабларга кўра муҳим ва зарур деб ҳисоблаймиз:

Ҳисобдорликни кучайтириш - самарали давлат молиявий назорати механизмлари давлат секторида жавобгарликни оширишга ёрдам беради. Ушбу соҳани ўрганиш орқали тадқиқотчилар ва амалиётчилар молиявий бошқарув амалиётини такомиллаштириш йўналишларини аниқлашлари, мустақам назорат тизимларини ўрнатишлари ва давлат амалдорларини ўз ҳаракатлари учун жавобгарликка тортишлари мумкин. Бу шаффофликни ошириш, коррупцияни камайтириш ва бошқарувни яхшилашга олиб келиши мумкин.

Молиявий қонунбузарликларнинг олдини олиш - давлат молиявий назоратининг нозик жиҳатларини тушуниш фирибгарлик, ўзлаштириш ва давлат маблағларини нотўғри ишлатиш каби молиявий қонунбузарликларни аниқлаш ва олдини олишда муҳим аҳамиятга эга. Мутахассислар соҳани ўрганиш орқали Ўзбекистоннинг ўзига хос шароитларига мослаштирилган, молиявий рискларни юмшатиш ва давлат ресурсларини ҳимоя қилиш бўйича самарали назорат чораларини ишлаб чиқиши ва амалга ошириши мумкин.

Иқтисодий ривожланишга қўмаклашиш - барқарор иқтисодий ривожланиш учун ишончли ва шаффоф молиявий назорат тизими муҳим аҳамиятга эга. Соҳани ўрганиш иқтисодий ўсишга таъсир этувчи омилларни, ресурсларни самарали тақсимлаш ва давлат қарзини бошқаришни чуқурроқ тушуниш имконини беради.

Ресурсларнинг самарали тақсимланишини таъминлаш - давлат молиявий назорати давлат маблағларининг устувор тармоқлар ва дастурларга самарали тақсимланишини таъминлашга

ёрдам беради. Ресурсларни тақсимлаш амалиёти самарадорлигини баҳолаш, яхшилаш учун йўналишларни аниқлаш ва ресурслардан фойдаланишни оптималлаштириш учун далилларга асосланган стратегияларни амалга ошириш имконини беради. Бу хизматлар кўрсатишнинг яхшиланишига ва катта ижтимоий ва иқтисодий таъсирга олиб келиши мумкин.

Халқаро стандартларга мувофиқлиги - давлат молиявий назоратини ўрганиш халқаро стандартлар ва илғор тажрибаларга мувофиқлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Ўзбекистон ўзининг жаҳон миқёсидаги нуфузини ошириш ва хорижий сармояларни жалб этишга интилаётган бир пайтда молиявий назорат тизимини халқаро меъёрларга мослаштириш муҳим аҳамият касб этмоқда. Ушбу соҳани тадқиқ қилиш ва ўрганиш халқаро стандартларга жавоб берадиган камчиликлар ва такомиллаштириш йўналишларини аниқлашга ёрдам беради ва молия бошқарувида мамлакат обрўсини оширади.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, Ўзбекистонда давлат молиявий назорати соҳасини ўрганиш масъулиятни кучайтириш, молиявий қонунбузарликларнинг олдини олиш, иқтисодий тараққиётга кўмаклашиш, ресурсларнинг самарали тақсимланишини таъминлаш, халқаро стандартларга риоя этиш, касбий тажрибани шакллантиришда муҳим аҳамият касб этади. Бу мамлакатда бошқарув тизимини, шаффофликни ошириш ва давлат молиясини самарали бошқаришда муҳим роль ўйнайди.

Адабиётлар/Литература/Reference:

- Bardash S, Baraniuk Y (2016) *Financial audit as a part of state administration in Ukraine: condition and public need* (Baltic Journal of Economic Studies) 2 5-13
- Bystryakov A.Y. (2017) *Ways to improve the state financial control in the Russian Federation: definition and justification* (Publishing House) 59-60
- Courtney H. (2011) *Foresight: Crafting Strategy in an Uncertain World* Harvard Business School Press Boston
- Dadashev A.Z. (2015) *Theoretical and methodological foundations of the study of finance* (Finance and credit) 29 29-46
- Dixit A.K., Pindyck R.S. (2017) *Investment under uncertainty* Princeton University Press New Jersey
- De Koning, R. (1999) November-December). *PIfC in the context of European Union Enlargement. SIGMA Public Management Forum, V (6). Paris, France.*
- Gryaznova E.V, Markina E.V. (2014) *Markina the Need and directions of development of state financial control in Russia: The Textbook. Finance and statistics. Moscow* 143-166
- Glushchenko V.V., Khmel'kov A.V. (2016) *Financial control in Russia: vectors of development* (Finance) 6 97-103
- Kozenko Yu.A, Fedotova G.V. (2006) *Efficiency factor in the history of state financial control* (Finance and credit) 23 59-67
- Lyubtseva E.G, Kuznetsova E.G. (2020) *Problems of ensuring economic security of Russia* (Russian Economic Bulletin) 3 (2) 117-122
- Mnich E V, Bardash S V, Nykonovych M O, Barabash N S, Nazarova K A, Olendiy O T (2009) *State financial audit: Methodology and organization* National University of Trade and Economics Kyiv
- Sholdarov D.A., Navruzova G.O. (2023) *Davlat Moliyaviy Nazorati Organlari Faoliyati Va Davlat Moliyaviy Nazorati Tizimini Takomillashtirish. Journal of Economy, Tourism and Service Vol. 2, No. 4, 1-4 b.*
- Yudina Ya.E. (2012) *Improving state financial control in the Russian Federation* (Legal Science and Law Enforcement Practice) 1 114-117
- Vahobov A.V., Malikov T.S. (2008) *Moliya: umumnazariy masalalar. O'quv qo'llanma. –T.: "IQTISODMOLIYA".* 316 b
- Zubarev S.M. (2017) *The Concept and essence of public control over activity of public authorities* (Administrative law and process) 5 7-13
- Белобжецкий И.А. (2011) *Финансово –хозяйственный контроль в управлении экономикой. М.: Финансы и статистика, 302 стр.*
- Бровкина Н.Д. (2010) *Основы финансового контроля: учебное пособие / Под ред. М.В. Мельник. –М.: Магистр, 286 стр*
- Льченко О.О. (2018) *Фінансовий контроль господарської діяльності бюджетних установ: проблеми та шляхи вирішення // Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспект-ти : матеріали VMіжнар. наук.-практ. конф., Київ, 17 жовт. 2018 р. Київ: Інформаційно-аналітичне агентство, С. 124–127.*
- Косова Т.Д., Шевченко В.В. (2019) *Концептуальні засади становлення вищого державного фінансового контролю на регіональному рівні. Інвестиції: практика та досвід. No 7. С. 31–36. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2019.7.31.*
- Сергій Миколайович Бортник (2019) *Система вдосконалення державного фінансового контролю. раво і безпека –Право и безопасность–Law and Safety. No 2(73). Ст. 25-30*